

Istota walki duchowej chrześcijanina w świetle *Super Epistolam B. Pauli ad Ephesios Lectura* św. Tomasza z Akwinu

Słowa kluczowe: Tomasz z Akwinu; walka duchowa; zbroja Boża; doskonałość; cnoty; wady; żołnierz Chrystusa; Jezus Chrystus; List do Efezjan

I. Wstęp

Czym jest doskonałość we współczesnej kulturze? W popularnym postrzeganiu określić ją można jako stan, który przynosi człowiekowi prawdziwą radość i szczęście. Doskonałe więc jest to, co osiąga przypisany mu cel. Owa doskonałość jest więc procesem, który związany jest z nieustannym i ciągłym rozwojem i często łączyć ją można z rozwojem rzeczy materialnych. Ale doskonałość nie jest tylko związana z rzeczami materialnymi. We współczesnej kulturze coraz częściej usłyszeć można o doskonałym człowieku albo doskonałym cielem, dlatego coraz więcej

ludzi, w różnym wieku, wiele godzin przeznaczają na ćwiczenia, które mają pomóc uzyskać im odpowiednią sylwetkę, czyli pewnego rodzaju doskonałość zewnętrzną. Wydawać by się mogło, że osiągnięcie takiego stanu wystarczy i człowiek będzie spełniony. Jednak jest jeszcze doskonałość wewnętrzną. Ta perspektywa przypomina, że człowiek to jedność duchowo-cielesna. O ile człowiek potrafi przeznaczyć wiele wysiłku na rozwój zewnętrzny, o tyle często nie potrafi przeznaczyć nawet chwili na rozwój wewnętrzny.

Magister Michał Kłosowski, magister teologii, doktorant w Kolegium Filozofii i Teologii Szkoły Głównej Mikołaja Kopernika.

Tomasz w komentarzu do Listu do Efezjan wskazał na trzy etapy doskonałości. Po pierwsze, doskonałość jako wystarczalność. Człowiek doskonały to ten, który ma wszystko potrzebne do zbawienia. Po drugie, człowiek doskonały to ten, który całkowicie przyłączył się do Boga. Po trzecie natomiast, doskonałość to stan, w którym człowiek powstrzymuje się od rzeczy doczesnych, a kieruje ku rzeczom wiecznym¹. Jednak, aby do tej doskonałości dojść, należy podjąć walkę, która przyczyni się do podjętej przez człowieka drogi do doskonałości. Walkę prowadzi uzbrojony rycerz, dlatego w swojej pracy wykorzystuje metaforę rycerza. Nawet jeśli człowiek ma najlepszego dowódcę, to kiedy wychodzi do walki nieuzbrojony, w szybki sposób może ją przegrać.

Zanim jednak zacznę omawiać wniosek wynikający z podjętej walki duchowej to na początku kilka kwestii związanych z wartością tomizmu biblijnego. Często patrzymy na Tomasza z Akwinu jako na filozofa i teologa. Nie patrzymy na niego jako na biblistę, ale obok dwóch powyższych określeń nadać można mu również tytuł *magister in sacra pagina*. A to dlatego, że w wykładzie inauguracyjnym podczas rozpoczęcia swojej pracy naukowej naszkicował swoisty ideał pracy z Pismem Świętym w ramach *sacra doctrina* i ten ideał przez cały okres swojej pracy naukowej wnie realizował². Étienne Gilson podkre-

ślił, że teologia św. Tomasza z Akwinu jest jednym wielkim komentarzem do Pisma Świętego. Jednak w ciągu wieków komentarze św. Tomasza zostały zapomniane. Zainteresowanie „tomizmem biblijnym” w dzisiejszych czasach powróciło za sprawą S.-Th. Pinckaersa oraz Jean-Pierre’a Torrella. Ci dwaj wielcy tomiści ukazali wielkie dziedzictwo egzegetyczne św. Tomasza z Akwinu oraz podkreślili kluczową rolę dla zrozumienia całego nauczania Mistrza z Akwinu. Ta rola nie zamyka się tylko do odczytania zapomnianych komentarzy. Program „tomizmu biblijnego” wyznaczył Matthew Levering w swojej monografii *Scripture and Metaphysics*³. Według niego ważne jest odniesienie do Pisma Świętego i tradycji Ojców Kościoła. Pokazuje jednak w jaki sposób Akwinata dokonuje harmonizacji tekstu biblijnego i metafizyki. W tym odniesieniu chodzi o żywe rozumienie, a nie tylko nakładanie prawd scholastycznych na współczesność. Analizę teologiczną w swojej pracy oparłem na „Wykładzie Listu do Efezjan” (*Super Epistolam B. Pauli ad Ephesios lectura*), wydanym w serii *Scholastica Thoruniensia*. Niemniej jednak na gruncie polskim komentarz ten nie został jeszcze w pełni przeanalizowany i brakuje nadal szczegółowych opracowań. Na łamach periodyku *Biblica et Patristica Thoruniensia* w ramach studiów nad tomizmem biblijnym zostały opublikowa-

¹ Por. Tomasz z Akwinu, *Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Ephesios lectura*, cap. VI, lect. 4, (n. 361).

² M. Mróz, P. Roszak, *Tomasza z Akwinu ideał egzegety i podstawy jego pracy in Sacra Pagina*, „Teologia i Człowiek” 10 (2007) 2, s. 114-115.

³ Zob. M. Levering, *Scripture and Metaphysics. Aquinas and the Renewal of Trinitarian Theology*, United Kingdom 2004.

ne trzy artykuły. Natomiast dr Andrzej Kubanowski w swojej rozprawie doktorskiej omawia życie moralne chrześcijanina w świetle komentarzy św. Tomasza z Akwinu do listów więziennych św. Pawła Apostoła, do których należy

również list do Efezjan⁴. Brakuje jednak opracowania, które omówiłoby walkę duchową w świetle tego komentarza oraz zebraloby wszystkie cnoty i wady, które wynikają z podjętej walki duchowej w świetle owego komentarza.

2. Zarys koncepcji walki duchowej

W swoim przedstawieniu tematu podążam za św. Tomaszem analizując List do Efezjan metodą hermeneutyki biblijnej otwartej na wymiar metafizyczny. Do takiej analizy wzywał św. Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio*. Papież Polak zwracał uwagę, że teksty Pisma Świętego nie opowiadają jedynie zwykłych wydarzeń historycznych⁵. Taką hermeneutykę można nazwać refleksyjną. Została ona zaproponowana przez Paula Ricoeura. Chodzi w niej o rozpoznawanie symboli i znaków. Nie należy jednak działania skierować na tekst, ale ma to być działanie samego tekstu i taką opcję próbowałem podjąć w swoim artykule.

W pracy została ukazana perspektywa *miles Christi*. Tim Davis wspomina, że ma ona długą historię, a sięga czasów rzymskiej terminologii wojskowej. Istotne zmiany rozumienia zachodziły w okresie karolińskim i podczas wy-

praw krzyżowych. W okresie patrystycznym miała ona znaczenie nie tylko duchowe. Chodziło w niej o przyjęcie pewnego wzorca postępowania od żołnierzy rzymskich⁶. Akwinata wykorzystał etos rycerski zaproponowany w biblijnym przekazie św. Pawła Apostoła, aby omówić ważne treści teologiczne.

Skrótowno przedstawiając analizę walki duchowej w myśli św. Tomasza z Akwinu można zauważyć, że prowadzi ona do zjednoczenia z Bogiem, poprzez eliminowanie wad i zdobywanie cnót. Wspomóc ma to człowieka w nieustannym dążeniu do doskonałości. Będzie to możliwe, kiedy człowiek prawidłowo ukierunkuje relacje do Boga, drugiego człowieka, świata oraz samego siebie. Jednak, aby to osiągnąć człowiek potrzebuje zmienić myślenie, czyli się nawrócić.

Jezus Chrystus, który jest prawdziwie Bogiem i człowiekiem był także kuszo-

⁴ A. Kubanowski, *W poszukiwaniu sensów Pisma Świętego. Św. Tomasz z Akwinu Super Epistolam ad Ephesios i wybrane nowożytnie interpretacje egzegetyczne na przykładzie Ef 5,1-2*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 8 (2015) 3, s. 55-66; J.L. Caballero, *El comentario de Tomás de Aquino a Ef 6,10-17 y los comentarios de la época patristica*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 9 (2016) 3, s. 11-57; M. Mróz, „Be Strong in the Lord” (*Eph 6:10*). *The Role of the Virtue of Fortitude in Christian Life in the Light of the Commentary on the Epistle to the Ephesians by St. Thomas Aquinas*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 11 (2018) 3, s. 315-330.

⁵ Por. Jan Paweł II, Enc. *Fides et ratio* (Watykan, 14.09.1998), nr 94-95.

⁶ T. Davis, *Miles Christi*, w: L.J. Taylor et al. red., *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage*, Brill, Leiden Boston 2010, s. 421.

ny przez szatana na pustyni (por. Mt 4, 1-11), ale jako wcielony Bóg tym pokusom nie uległ. Człowiek nie jest w stanie unii hipostatycznej i jego natura jest skażona grzechem pierwotnym, dlatego tak często ulega pokusom. Jednak może on czerpać wzór z Chrystusa podczas prowadzenia swojej walki duchowej. Widoczne to może być w zaufaniu, ponieważ Chrystus jako prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek ma moc do nieustannej pomocy człowiekowi. Jest On „łącznikiem” między Bogiem Ojcem i człowiekiem, dlatego stwierdzić można, że jest jednocześnie „pośrednikiem i pełnią całego objawienia”⁷. To wszystko dzięki kenozie Chrystusa, która była odpowiedzią na grzech. Dzięki swojemu uniżeniu Chrystus w najodpowiedniejszy sposób chciał usunąć zło, a przez to człowieka chciał wzmocnić w dobro. Chrystus w swoim uniżeniu ukazał swoje dzieło miłosierdzia i sprawiedliwości, w którym to pokonał zło, dzięki dziełu zadośćuczynienia, a nie

dzięki czystej, boskiej mocy. Uczynił to wszystko ze względu na nieograniczoną miłość do człowieka i dzięki tej miłości chce nieustannie wspierać rodzaj ludzki. Przekazuje to m.in. za pomocą łaski, która współpracuje z rozumem i wolną wolą człowieka⁸. Człowiek pragnie łaski, która go przemieni nie dla niego samego, ale dla Boga.

W momencie narodzenia, czyli jeszcze przed rozpoczęciem duchowej walki człowiekowi przydzielony jest anioł stróż, który nieustannie ma go wspierać oraz kierować i prowadzić ku dobru⁹. Bóg przekazuje również Maryję, która nie odznaczała się odmiennym bytowaniem od innych osób. Niemniej jednak Tomasz, w swojej *Summie Teologicznej* na podstawie przywileju łask i statusu Matki Boga, nazywa ją pośredniczką łask¹⁰. Człowiek natomiast, w sposób wolny, świadomy i rozumny może odpowiedzieć na zaproszenie Chrystusa i w ten sposób będzie mógł doświadczyć wzrostu duchowego.

3. Taktyka i strategia walki duchowej

Po grzechu pierwotnym, człowiek nadal pozostał człowiekiem, ale „roztrojonym” poprzez grzechy i wady¹¹. Nie jest on już w stanie doskonałości i niewinności. Jednak człowiek dzięki rozumowi, woli i mocy, którą otrzymu-

je, może dostroić się do Chrystusa. Dlatego to każdemu orężu została przypisana cnota, którą *miles Christi* powinien nabyć i wada, którą powinien eliminować. Tomasz elementy uzbrojenia dzieli na: elementy ubioru oraz uzbrojenia. Do

⁷ Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum”* (Watykan 18.11.1965), nr 2.

⁸ P. Roszak, *Soteriologia zastugi i przyjaźni. Święty Tomasz z Akwinu wobec „Cur Deus Homo” św. Anzelmia*, *Teologia w Polsce* 1 (2014), s. 27-28.

⁹ *S. th.*, I, q. 113, a. 1.

¹⁰ L. Wasilkowski, *Pośrednictwo N. Marji P. w teologii św. Tomasza z Akwinu*, *„Ateneum Kapłańskie”* 16 (1919-1925) (11) 104-110, s. 23.

¹¹ *S. th.*, I-II, q. 63, a. 3.

elementów ubioru zalicza: pas, pancerz i obuwie. Zachęta św. Pawła do ubioru ma symbolizować przejście ze stanu grzechu do stanu oczyszczenia¹². Dzięki przywdzianiu pasa, człowiek opiera i czyni wszystko na prawdzie Ewangelii. Pas dla Izraelitów był przedmiotem: panowania, siły, czystości, poświęcenia¹³. Po założeniu pasa, *miles Christi* zdobywa oręż umiarkowania, którym może się chronić przed przeciwnikami cielesnymi, czyli przed obżarstwem¹⁴ i lubieżnością¹⁵. Są to pewnego rodzaju nieumiarkowania, które można po-

konać w momencie, kiedy człowiek osiągnie stan umiarkowania. Tomasz określił umiarkowanie cnotą, która daje człowiekowi sprawność w panowaniu nad pożadaniami zmysłowymi, które przede wszystkim szukają zadowolenia w dotyku czy materialnym zetknięciu z przedmiotem, który ma to zadowolenie zaspokoić¹⁶.

Drugi element ubioru wojownika to pancerz. Dzięki niemu człowiek jednoczy się z Chrystusem i postępuje sprawiedliwie. Sprawiedliwość¹⁷ natomiast przewyższa pozostałe cnoty. Różni się

¹² *Ad. Eph.*, cap. VI, lect. 4, (n. 363-364).

¹³ M. Lurker, *Pas*, w: *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 168-169.

¹⁴ Św. Tomasz grzech obżarstwa omawia w następujących miejscach: *S. th.*, II-II, q. 148, a. 1-5 oraz w *De malo* q. 14, a. 14, a. 1-4. Cała natomiast nazwa grzechu głównego brzmi: „Nieumiarkowanie w jedzeniu i picciu”. Św. Tomasz określa tę wadę jako łakomstwo (*gula*) i odnosi ją do całości, czyli do obżarstwa i pijaństwa. W *Summa Theologiae* Akwinata podaje następującą definicję: „Łakomstwo (*gula*) polega nie na zwykłym, lecz na nieporządnym pożądaniu jedzenia i picia (*non nominat quemlibet appetitum edendi et bibendi, sed inordinatum*). Nieporządność pożądania pochodzi stąd, że odstępuje od porządku nałożonego przez rozum, stanowiącego dobro moralne cnoty. (*appetitus inordinatus ex eo quod recedit ab ordine rationis, in quo bonum virtutis moralis consistit*). Grzechem bowiem jest coś przez to, że jest przeciwne cnotie (*aliquid esse peccatum quod virtuti contrariatur*). Zatem jest rzeczą oczywistą, że łakomstwo jest grzechem”. Zob. *S. th.*, II-II, q. 148, a. 1c. Termin *gula* odnosi również do obżarstwa, a wadzie pijaństwa nadał oddzielny termin łaciński *ebrietas*. Zob. M. Mróz, *Tajemnica ludzkiej nieprawości*, s. 485-494. Por. również A. Andrzejuk, *Uczucia i sprawności*, Warszawa 2006, s. 142; I. Andrzejuk, A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako etyk*, Warszawa 2021, s. 79-85.

¹⁵ M. Mróz, *Tajemnica ludzkiej nieprawości*, Toruń 2010, s. 519. Tomasz z Akwinu w komentarzu do listu do Efezjan stwierdza, że do rozwiązłości zaliczyć można trzy wady. Pierwsza to nierząd. Według Akwinaty jest to przyrodzona rozwiązłość, której oddaje się człowiek z nieswoją żoną. Dalej wspomina o nieczystości, która jest całym zanieczyszczeniem i nie ukierunkowuje się na zrodzenie. Ostatnią wadą, którą Tomasz zalicza do rozwiązłości jest chciwość. Stwierdzić można, że ostatnia nie pasuje do pozostałych. Niemniej jednak św. Tomasz stwierdza, że „chciwość sprzeciwia się sprawiedliwości, dlatego jest traktowana jako rodzaj lubieżności, którym jest cudzołóstwo, czyli bezprawne używanie żony drugiego: jak w chciwości bezprawne użycie cudzych pieniędzy”. Por. *Ad. Eph.*, cap. V, lect. 2, (n. 273-274).

¹⁶ M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*, Toruń 2001, s. 627.

¹⁷ *S. th.*, II-II, q. 58, a. 3c: „Cnota ludzka sprawia, że postępowanie człowieka jest dobre i że sam człowiek staje się dobry. Otóż sprawiedliwość to właśnie urzeczywistnia. Postępowanie bowiem człowieka staje się dobre, gdy jest zgodne z zasadami rozumu kierującego w sposób należyty działaniem ludzkim. Skoro więc sprawiedliwość nadaje prawość ludzkim czynnościom, to oczywiście sprawia, że postępowanie ludzkie staje się dobre.

ona od innych cnót tym, że wprowadza porządek w sprawach dotyczących wzajemnych ludzkich relacji¹⁸. „Oręż sprawiedliwości”, powstrzymuje człowieka przed czynieniem rzeczy niegodziwych i dzięki któremu zwycięża pożądlivości doczesne. Zdolny jest również do prowadzenia cnotliwego życia i rozwijania pozostałych cnót.

Ostatnim elementem ubioru są buty. Po ich założeniu człowiek jest zawsze gotowy do dzielenia się Ewangelią. Dzięki temu, wojownik Chrystusa zdobywa czystość afektu, czyli ubóstwo, a to wszystko dzięki cnocie męstwa. Akwinata wielokrotnie wskazywał na to, że męstwo nie jest samo w sobie, nie jest sztuką dla sztuki, ale jest potrzebne do zdobycia jakiegoś dobra poza nim samym¹⁹. Cnota ta nas ukierunkowuje na dobro trudne do zdobycia, czyli na *bonum arduum*²⁰.

Następnie ukazane są elementy uzbrojenia, czyli te, które służą do ochrony i ataku. Tarcza odzwierciedla to, że w przypadku pojawienia się trudności, wiarę należy złożyć w Bogu i Je-

go Słowie. Św. Tomasz wskazuje na to, że dzięki tarczy wiary chronić się można przed błędami oraz przed wrogami, którzy należą do rodzaju ludzkiego. Walka duchowa polega na przewyciężaniu przeciwności i rozwijaniu cnót. Do tego będzie potrzeba tarcza wiary. Akwinata podkreśla, że wiara powinna być we wszystkich innych cnotach²¹. Natomiast żydowski myśliciel Abraham Joshua Heschel napisał, że „wiara bez rozumu jest niema, rozum bez wiary jest głuchy²². Ujęte pojedynczo nie pomogą w pełni rozwinąć cnót, ale razem mogą pomóc człowiekowi uwierzyć w Boga i rozwinąć cnoty moralne.

Drugim elementem ochrony jest hełm. Przypomina on, aby ufać w Boże zbawienie, niezależnie od okoliczności. Tomasz nazywa go orężem nadziei, dzięki któremu człowiek jest nieustannie utwierdzany w dobrach duchowych. Tomasz również podkreśla, że hełm spoczywa na głowie, tak jak nadzieja w celu. Nadzieja punkt oparcia odnaleźć może tylko w Bogu, a człowiek, który ją otrzymał i nieustannie rozwija,

¹⁸ M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty*, s. 606-609. W *S. th.*, II-II, q. 57, a. 1c: sprawiedliwość „oznacza pewne wyrównanie, na co wskazuje sama jej nazwa «*iustitia*» (łac. sprawiedliwe postępowanie)”.

¹⁹ Zob. S. Bełch, *Objaśnienia tekstu*, w: *S. th.*, II-II, q. 123-140: „Chodzi, o to, czy mężczyzna dokonuje aktu męstwa po prostu, by być mężczyzną, czyli ponieważ chce być mężczyzną? Św. Tomasz odpowiada: Tak! Ktoś dokonuje czynu męskiego, bo «tak powinno być», bo «tak postępuje człowiek godny», bo «chcę, wolę być, mężczyzną», podobnie jest ze wszystkimi cnotami. Budowniczego porzywa bezpośrednio dzieło; lekarza dobre użycie wiedzy medycznej; artystę odbicie w materii i realizowanie w niej jego koncepcji; człowiek godziwy wstrzymuje się od czynów niegodnych, by się nie upodlić”.

²⁰ A. Machowski, *Cnota męstwa – od sprawności militarnej do obywatelskiej. Wkład myśli św. Tomasza z Akwinu w przejście od ideału wojownika do ideału męzkiego uczestnika życia społecznego*, w: *Męstwo i długomyślność jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. I. Jazukiewicz, Szczecin 2015, s. 106-107.

²¹ *Ad. Eph.*, cap. VI, lect. 4, (n. 365)

²² C. Klahs, *Wiara. Zasztyfrowana tajemnica*, w: *Dominikanie o cnotach*, red. L. Kozłowska, Poznań 2016, s. 47.

jest zwrócony ku przyszłości. Tomasz podkreśla, że nadzieję człowiek kieruje do Boga przez Chrystusa²³, który jest jedynym i najlepszym pośrednikiem między Bogiem Ojcem a człowiekiem. Nadzieja w rozumieniu Akwinaty, prowadzi człowieka w radości do „pełnej odnowy niedoskonałego bytu człowieka, wprowadzając go [...] do domu Ojca”²⁴. Ostatnim elementem uzbrojenia i jednocześnie jedynym elementem służącym do ataku jest miecz Ducha. Przypomina on, aby słuchać Słowa Bożego i je głosić, aby szerzyć Królestwo Niebieskie. Jest to oręż do atakowania demonów. Akwinata podkreśla, że działa się to może częstokroć w rozmowach, w których Słowo Boże, penetrując serca grzeszników, wypędza wiele grzechów i demonów.

Uzbrojenie *miles Christi* przyrównane jest do odpowiednich cnót kardynalnych i teologicznych. Tomasz w swoim komentarzu ukazuje związek pomiędzy poszczególnymi cnotami, ponie-

waż zdobycie jednej nie przyczyni się do tego, że chrześcijanin stanie się *miles Christi*. Natomiast współpraca pomiędzy różnymi cnotami pomoże dojść do doskonałości. Pomimo, że Tomasz nie wymienia cnoty roztropności to ona jest bardzo ważna, ponieważ można ją nazwać zasadą doskonalenia człowieka. Może ona dostarczać elementów osądu czy też kryterium oceny, aby łatwiej było eliminować wady i zdobywać cnoty przypisane do poszczególnych elementów uzbrojenia. Według Pinckaersa na cnoty należy patrzeć jako na jeden organizm. Wprawdzie każda cnota ma swoją tożsamość i odpowiednią funkcję do spełnienia, ale dopiero prawidłowo wypełnia swoje zadanie dla dobra człowieka w sytuacji, kiedy działa z innymi cnotami. Potwierdzeniem powyższej prawdy niech będą słowa Akwinaty, który w komentarzu do Listu do Efezjan napisał: „jak tarcza zakładana jest we wszystkich zbrojach, tak wiara we wszystkich innych cnotach”²⁵.

4. Środki duchowej walki

Miles Christi potrzebuje środków, które mają wspomóc duchową walkę. Tymi środkami są: modlitwa, czujność i sakramenty. Modlitwa według Akwinaty powinna być nieodzownym elementem życia tego, który podejmuje walkę duchową. W komentarzu do listu

do Efezjan wymienia 7 jej warunków. Wynikają z nich 2 podstawowe skutki: 1) dostrojenie siebie do sprawiedliwości i mocy Boga oraz 2) uświadomienie jak ważna jest relacyjność i wspólnotowość modlitwy. Grzech pierworodny spowodował pojawienie się powyższych skut-

²³ *Comp. Theol.*, lib. II, cap. 5: „Nadzieję swoją kierujemy do Boga przez Chrystusa (*Spes nostra est ad Deum per Christum*) [...] Przez Niego bowiem, który jest Jednorodzoną naturalnym Synem Boga, zostaliśmy przybrani za synów (*Per ipsum enim qui est Unigenitus Dei Filius naturalis, efficitur filii adoptivi*)”.

²⁴ M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty*, s. 556.

²⁵ S.T. Pinckaers, *Życie duchowe chrześcijanina według św. Pawła i św. Tomasza z Akwinu*, tłum. A. Fabiś, Poznań 1998, s. 196.

ków, dlatego należy uświadomić sobie jak ważna jest czujność podczas walki duchowej. Obok czujności ważna jest przezorność i ostrożność, ponieważ o ile człowiek potrafi to rozwijać podczas prowadzenia walki, czyli eliminowania wad i zdobywania cnót, to zapomina o tym w czasie spoczynku. A często, przez

grzech pierwotny człowiek powoli się rozstraja. Ważna jest więc współpraca z sakramentami, zarówno tymi, które nadają szczególny charakter (chrzest, bierzmowanie), jak również tymi, które są wsparciem w różnych trudnościach (Eucharystia, namaszczenie chorych, pokuta i pojednanie).

5. Zakończenie

W oparciu o powyższe rozważania oparte na tekstach św. Tomasza z Akwinu można dostrzec prawdziwy sens walki duchowej. Jest ona walką z grzechem o własną doskonałość rozumianą jako realizację celu właściwego naturze człowieka. Dlatego główny skutek, który wynika z walki duchowej to zjednoczenie w trzech wymiarach: z Bogiem, drugim człowiekiem

i samym sobą. Człowiek, który eliminuje wady i zdobywa cnoty, według Akwinaty dąży do wiecznego szczęścia. To dążenie nie jest jednak możliwe dzięki własnym siłom człowieka. Potrzebna jest jeszcze łaska. Bez *gratia gratum faciens* człowiek nie może opierać się ciężkim pokusom, gdyż ta łaska nie niszczy natury człowieka, ale pomaga mu ją uzdrowić.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Uczucia i sprawności*, Warszawa 2006.
2. Andrzejuk I., Andrzejuk A., *Tomasz z Akwinu jako etyk*, Warszawa 2021.
3. Caballero J.L., *El comentario de Tomás de Aquino a Ef 6,10-17 y los comentarios de la época patristica*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 9 (2016) nr 3, s. 11-57.
4. Davis T., Miles Christi, w: L. Taylor et al. (red.), *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage*, Brill, Leiden-Boston 2010, s. 421-423.
5. Klahs C., *Wiara. Zaszyfrowana tajemnica*, w: *Dominikanie o cnotach*, red. L. Kozłowska, Poznań 2016, s. 25-48.
6. Kubanowski A., *W poszukiwaniu sensów Pisma Świętego. Św. Tomasz z Akwinu Super Epistolam ad Ephesios i wybrane nowożytnie interpretacje egzegetyczne na przykładzie Ef 5,1-2*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 8 (2015) nr 3, s. 55-66.
7. Levering M., *Scripture and Metaphysics. Aquinas and the Renewal of Trinitarian Theology*, United Kingdom 2004.
8. Machowski A., *Cnota męstwa – od sprawności militarnej do obywatelskiej. Wkład myśli św. Tomasza z Akwinu w przejście od ideału wojownika do ideału męzkiego uczestnika życia społecznego*, w: *Męstwo i długomysłność jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. I. Jazukiewicz, Szczecin 2015, s. 101-118.
9. Mróz M., „Be Strong in the Lord” (Eph 6:10). *The Role of the Virtue of Fortitude in Christian Life in the Light of the Commentary on the Epistle to the Ephesians by St. Thomas Aquinas*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 11 (2018) 3, s. 315-330.
10. Mróz M., *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*, Toruń 2001.
11. Mróz M., Roszak P., *Tomasz z Akwinu ideał egzegety i podstawy jego pracy in „Sacra Pagina”*, „Teologia i Człowiek” 10 (2007) 2, s. 113-130.
12. Mróz M., *Tajemnica ludzkiej nieprawości*, Toruń 2010.
13. Pinckaers S. T., *Życie duchowe chrześcijanina według św. Pawła i św. Tomasza z Akwinu*, tłum. A. Fabiś, Poznań 1998.
14. Roszak P., *Soteriologia zasługi i przyjaźni. Święty Tomasz z Akwinu wobec „Cur Deus Homo” św. Anzelma*, „Teologia w Polsce” 1 (2014), s. 19-36.
15. *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1989.
16. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum”* (Watykan, 18.11.1965).
17. Thomas de Aquino, *Summa Theologiae*, Editiones Pauline, Cinisello Balsamo, Milano 1988.
18. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, tłum. i oprac. zb. wg tomów J. Bardan, F.W. Bednarski, S. Bełch, P. Bełch, A. Głazewski, R. Kostecki, S. Piotrowicz, t. 1-35, Londyn 1930-1998.

19. Tomasz z Akwinu, *Wykład Listu do Efezjan. Super Epistolam B. Pauli ad Ephesios lectura*, tłum. J. Marszałek, P. Roszak, A. Kubanowski, red. P. Roszak, E. Alarcon, seria: Scholastica Thorunensia t. 3, Toruń 2017.
20. Wasilkowski L., *Pośrednictwo N. Marji P. w teologii św. Tomasza z Akwinu*, „Ateneum Kapłańskie” t. 16 (1919-1925) (11) 104-110, s. 19-32.

The Essence of a Christian's Spiritual Struggle in the St. Thomas Aquinas' „*Super Epistolam B. Pauli ad Ephesios Lectura*”

Keywords: Thomas Aquinas; spiritual struggle; the armor of God; perfection; virtues; weaknesses; soldier of Christ; Jesus Christ; Letter to the Ephesians

The purpose of this article is to present the teaching of St. Thomas Aquinas on spiritual combat based on B. Pauli's *Super Epistolam ad Ephesios Lectura*. Therefore, in accordance with the title of the article, the following subchapters will be devoted to various elements of spiritual combat. At the beginning, an outline of the concept of spiritual combat will be presented. Then, the tactics and strategy of spiritual combat will be discussed based on the metaphor of the „armor of God” that the knight of Christ (Latin miles Christi) should

wear. Following St. Thomas's commentary, each element of knightly attire will be assigned individual virtues that he should acquire and vices that oppose them. Finally, the means necessary for conducting spiritual combat will be presented, among which Aquinas includes prayer, vigilance, and strengthening with the sacraments. Miles Christi receives the necessary means from Christ, but the decision as to whether he wants to strive for perfection (acquiring virtues and eliminating vices) belongs to Him.